

CĒLOŅSAKARĪBAS NOTEIKŠANAS PROBLEMĀTIKA KRIMINĀLATBILDĪBAS PIEMĒROŠANĀ PAR MIESAS BOJĀJUMU NODARĪŠANU PSIHISKU TRAUCĒJUMU VEIDĀ

Abstract

According to the existing regulatory framework for bodily injuries in the form of mental disorder, are classified as grievous bodily harm. In the materials of the corpus delicti, which also include the bodily injuries, as a mandatory feature of the objective part of proof of a causal link is establishing between a person's wrongful conduct (action or inaction) and the harmful effects (bodily injuries in the form of mental disorders). These causal determination is a matter of forensic psychiatric examination, which, taking into account the legal and medical criteria for unity, to provide an answer for mental disorders of health impact assessment, as well as the presence or absence of a causal link between a person's wrongful conduct and the victim suffered mental disorders. There are several problems in solving this problem:

- the rule applies inability to identify mental disturbances the person has suffered,
- lack of accepted criteria for mental disorders to determine the effects on health, etc.

Atslēgas vārdi: cēloņsakarība, kriminālatbildība, miesas bojājumi, psihiski traucējumi

Miesas bojājumu definējumā krimināltiesībās līdztekus fiziskiem miesas bojājumiem (Cilvēka organisma audu, orgānu un sistēmu anatomiski bojājumi vai funkcionāli traucējumi), ir paredzēta arī miesas bojājumu nodarīšana, kā rezultātā cietušajam ir radušies psihiski traucējumi, kas pielīdzināmi miesas bojājumiem. Materiālos noziedzīgu nodarījumu sastāvos, pie kādiem ir pieskaitāma arī miesas bojājumu nodarīšana, kā obligāta pazīme ir noteikts tiesību normas piemērotāja pienākums konstatēt cēloņsakarību starp vainīgās personas rīcību (darbību vai bezdarbību) un sekām – šajā gadījumā – personai radītajiem psihiskajiem traucējumiem. Tieši cēloņsakarības noteikšana un kritēriju neesamība šādos gadījumos sarežģī noziedzīga nodarījumu kvalifikāciju, ja fiziskas var emocionālas vardarbības rezultātā personai ir radušies psihiski traucējumi.

Ar cēloņsakarību krimināltiesībās tiek saprasta objektīvā saikne starp personas prettiesisko rīcību un kaitīgajām sekām, kas radušās šīs rīcības rezultātā. Lai personu vainotu nodarījumā, jākonstatē, ka viņa apzinājusies šādu cēloņsakarību vai vismaz pieļāvusi šo seku iestāšanās iespējamību. No objektīvās puses miesas bojājumu psihisku traucējumu veidā nodarīšana personai var izpausties gan kā darbība, gan bezdarbība, kas apdraud personas veselību un ir kvalificējama kā vardarbīgs nodarījums pret personas veselību. Atbilstoši krimināltiesiskajam raksturojumam, miesas bojājumus psihisku traucējumu veidā iespējams nodarīt gan fiziskas, gan psihiskas, gan ķīmiskas iedarbības rezultātā. Tādēļ, nosakot cēloņsakarību starp personas prettiesisko rīcību un sekām ir jānosaka, vai:

- Psihiskie traucējumi personai ir radušies fiziskas prettiesiskas personas rīcības (darbības vai bezdarbības) rezultātā kā fiziskās traumas izraisītās sekas;
- Psihiskie traucējumi radušies ķīmiskas iedarbības rezultātā kā intoksikācijas sekas;
- Psihiskie traucējumi radušies psihiskas iedarbības rezultātā.

Lai personas prettiesisko rīcību atzītu par iestājušos seku cēloni, tai jāatbilst vairākām prasībām:

- Darbībai vai bezdarbībai laika ziņā jānotiek pirms kaitīgajām sekām, jo tikai tad darbība vai bezdarbība var būt par faktoru, kas reāli sagatavo un realizē iespēju iestāties kaitīgajām sekām;
- Iestājušās sekas ir tieši šīs darbības vai bezdarbības rezultāts; tas nevar būt iemesls, kas sekmējis kaitīgo seku iestāšanos. (piemēram, psihiskie traucējumi izpaudušies kā hroniskas psihiskas slimības saasinājums). Par iestājušos seku cēloni darbību vai bezdarbību nevar atzīt, ja pastāv vienīgi ārēja sakritība starp šīm parādībām.
- Personas rīcību par seku cēloni ir pamats atzīt tikai tad, ja tās noteiktā vietā, laikā un konkrētos apstākļos nenovēršami ir izraisījusi kāda darbība vai bezdarbība. Tātad cēloņsakarība ir bijusi minēto apstākļu nepieciešamība. (U.Krastiņš, V.Liholaja, A. Niedre 2001:40)

Saskaņā ar likumu "**Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību**" psihisko traucējumu diagnostika, traumas un psihisko traucējumu cēloniskās sakarības un ar psihiskiem traucējumiem saistīto vispārējo darbību paliekošā zaudējuma noteikšana ir tiesu psihiatriskās ekspertīzes kompetence. Taču pirms pievēršamies tiesu psihiatriskās ekspertīzes iespējām, vēlos nedaudz pievērsties miesas bojājumu psihisku traucējumu veidā nodarīšanas juridiskās kvalifikācijas problēmām.

Jau pieminētajā likumā: „Par krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”

24.panta 1. daļa nosaka, ka *Atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, kas izraisījis smagas sekas, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā izraisīta cilvēka nāve, nodarīti smagi miesas bojājumi vai psihiskas dabas traucējumi vismaz vienai personai, mazāk smagi miesas bojājumi vairākām personām, mantiskais zaudējums lielā apmērā vai radīts citāds smags kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm un tiesībām.*

No šīs normas definējuma izriet, ka miesas bojājumu nodarīšana psihisku traucējumu veidā jebkurā gadījumā ir kvalificējama kā smagu miesas bojājumu nodarīšana, tātad kvalificējama pēc krimināllikuma 125.p. attiecīgās daļas. Kā intervijā minēja VSIA" Rīgas Psihiatrijas un narkoloģijas centrs" Psihiatriskās palīdzības dienesta, personas psihiskā stāvokļa izpētes

eksperte G.Kiparisova – šāds tiesiskais regulējums no psihiatrijas viedokļa ir aplams, jo jēdziens: „psihiski traucējumi” sevī ietver gan pavisam nenozīmīgus psihiskus traucējumus, kas nerada nekādas paliekošas sekas, gan arī smagus un ilglaicīgus veselības traucējumus. Viņaspriekš (un šim viedoklim pievienojas arī autore) arī miesas bojājumus, kas nodarīti psihisku traucējumu veidā, nepieciešams klasificēt, atbilstoši veselībai nodarītajam kaitējumam. Kā uzskata G.Kiparisova, atbilstošāks bija LPSR kriminālkodeksā ietvertais regulējums, kur atbildība par smagu miesas bojājumu nodarīšanu tika paredzēta tikai tad, ja cietušais saslimis ar gara slimību. Jo jēdziens „gara slimība” sevī ietver gan saslimšanas ilglaicīgumu, gan arī radīto seku neatgriezeniskumu. Salīdzinājumam – citās valstīs par smagām sekām ir atzīstamas: Lietuvas Kriminālkodeksā tikai smagi psihiski traucējumi, Bulgārijas Republikas kriminālkodeksā – ilgstoši gara traucējumi, Brazīlijā – neizārstējama gara slimība vai saprāta zaudējums, Polijā – hroniska saslimšana. (Уголовное право зарубежных государств, Камерон 2004.).

Tātad, ņemot vērā pastāvošo tiesisko regulējumu, procesa virzītājam, nosakot tiesu psihiatrisko ekspertīzi cietušajam, kuram personas prettiesiskas rīcības rezultātā ir nodarīti miesas bojājumi psihisku traucējumu veidā, ir lieki uzdot ekspertam par pienākumu noskaidrot miesas bojājumu smaguma pakāpi, bet gan ietekmes uz veselību novērtējumu.

Praksē nereti miesas bojājumu nodarīšana psihisku traucējumu veidā netiek kvalificēti kā noziedzīgs nodarījums. Tas varētu būt izskaidrojams ar prakses neesamību šādās lietās, kā arī ar tiesību normu piemērotāju zināšanu trūkumu psihisku traucējumu esamības fiksēšanā novērtējumā cietušajam. Tiesu psihiatriskā ekspertīzes izvērstajā medicīnas tehnoloģijas metodes aprakstā norādīts, ka jāpievērš uzmanība: „Neadekvātai uzvedībai, kas nereti var liecināt par psihisku saslimšanu. Runa iet par neadekvātu situācijai uzvedību - izteicieniem un rīcību, nemotivēta uzbudinājuma epizodēm utt., vai par tādām psihisko traucējumu izpausmēm, kuru slimīgā rakstura izpratnei nav nepieciešamas zināšanas medicīnā (piem., paroksizmāli stāvokļi). Ziņas par dīvainībām uzvedībā var saturēt procesa dalībnieku liecības, kā arī to personu liecības, kuras lūgušas procesa virzītāju nozīmēt izmeklējamai personai ekspertīzi. Minētās dīvainības subjekta uzvedībā var novērot arī procesa virzītājs. (Tiesu psihiatriskā ekspertīzes izvērstais medicīnas tehnoloģijas metodes apraksts”)

Tātad, no minētā izriet- ja procesa virzītājam rodas šaubas par cietušā psihiskās veselības stāvokli un iespējamību, ka vardarbīga nodarījuma rezultātā cietušajam ir nodarīti smagi miesas bojājumi psihisku traucējumu veidā, ir obligāti nosakāma tiesu psihiatriskā ekspertīze, lai noteiktu šo traucējumu ietekmi uz veselību, kā arī cēloņsakarību starp personas prettiesisko rīcību un nodarītajiem psihiskajiem traucējumiem cietušajam.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma (KPL) 93.pantam ekspertīze ir izmeklēšanas darbība, kuru veic viens vai vairāki eksperti procesa virzītāja uzdevumā un kuras saturs ir ekspertīzei iesniegto objektu pētīšana nolūkā noskaidrot kriminālprocesam nozīmīgus faktus un apstākļus, par ko tiek dots eksperta atzinums.

Ekspertīzi nosaka gadījumos, kad kriminālprocesam nozīmīgu jautājumu noskaidrošanai nepieciešams veikt pētījumu, kurā izmantojamas speciālas zināšanas kādā zinātnes, tehnikas, mākslas vai amatniecības nozarē.

Savukārt, šī likuma 95.panta 1.punkts nosaka, ka Ekspertīze ir obligāta, lai noteiktu: nāves cēloni vai **miesas bojājumu smagumu un raksturu;**

Tradicionāli cietušā tiesu psihiatriskās ekspertīzes tiek iedalītas:

- *Ekspertīze bezpalīdzības stāvokļa noteikšanai* – šāda ekspertīzes noteikšana ir obligāta gadījumos, kad jāizlemj jautājums par noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju, kvalificējošo apstākļu esamību vai neesamību – miesas bojājumu nodarīšanu cietušajam, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī ir atradies bezpalīdzības stāvoklī
- *Ekspertīze spējas liecināt noteikšanai* – ekspertīze nosakāma, ja rodas šaubas, ka cietušais savu psihisko īpatnību, garīgās attīstības vai vecuma dēļ ir spējis adekvāti uztvert situāciju, novērtēt pret sevi vērstās darbības un spēj par to liecināt;
- *Ekspertīze kriminālprocesuālās rīcībspējas noteikšanai*- nosakāma gadījumos, kad jāpārlicinās vai cietušais sava psihiskā stāvokļa vai garīgās attīstības dēļ spēj īstenot savas tiesības.
- *Ekspertīze kaitējuma veselībai noteikšanai no miesas bojājumiem, kas izpaužas psihisku traucējumu veidā.*

Ekspertīzes veselības kaitējuma un cēloņsakarības noteikšanai, ja cietušajam ir nodarīti miesas bojājumi psihisku traucējumu veidā metodoloģijas pamatā ir jābūt medicīnisko un juridisko kritēriju vienotībai. Medicīniskais kritērijs aptver visas iespējamās psihisko traucējumu izpausmes un formas, kuras var būt radušās personas prettiesiskas rīcības dēļ attiecībā uz cietušo. Psihiskus traucējumus var iedalīt:

- Psihotiski traucējumi (murgi, halucinācijas, domāšanas traucējumi, uztveres traucējumi), kas ir uzskatāmi par smagiem psihiskiem traucējumiem)
- Nepsihotiski traucējumi (bezmiegs, trauksme, vainas sajūta, personības traucējumi)

Savukārt juridiskā kritērija definējums balstās uz trim komponentiem:

- Dzīvības apdraudējums;

- Nodarīto miesas bojājumu sekas, kas izpaužas kā dažāda ilguma darbaspēju zudums un adaptācijas problēmas sociumā;
- Ilgstošs vai īslaicīgs veselības traucējums.

Autori, kuri šo problēmu ir pētījuši, īpaši uzsver, ka dažādās kriminālās situācijas un psihiskie traucējumi, kuri radušies personas prettiesiskās rīcības rezultātā (cēloņsakarībā), pieprasa īpašu tiesu psihiatriskās ekspertīzes veikšanas metodiku, lai noteiktu nodarīto psihisko traucējumu ietekmi uz cietušā veselību

Psihisko traucējumu novērtēšana diktē arī īpašu ekspertu izpēti algoritmu. J.Meteļica izdala 3 ekspertīzes etapus:

- Cietušā psihisko traucējumu noteikšana un nozoloģiskā kvalifikācija (nozoloģija – mācība par slimībām) ;
- Cēloņsakarības noteikšana;
- Bojājumu smaguma pakāpes un ietekmes uz cietušā veselību noteikšana.

Kā intervijā paskaidroja G.Kiparisova, pašreiz tiesu psihiatriskās ekspertīzes veicēji vadās no neapstiprinātiem kritērijiem. Turklāt, eksperta atzinumam ir jābūt prognozējošam – jānosaka, kādu iespaidu nodarītie psihiskie traucējumi atstās uz cietušā nākotni un funkcionēšanu sociumā:

- Darba spēju zudums līdz 7 dienām – viegli veselības traucējumi;
- Darba spēju zaudējums ne ilgāk kā līdz 21 dienai ar daļēju sociālu deadaptāciju un labvēlīgu prognozi – vidēji smagi veselības traucējumi;
- Smagas sekas – neatgriezeniski psihiski traucējumi, cietušais vairs nevar normāli funkcionēt sociumā.

Kritērijus psihisko traucējumu ietekmes uz veselību novērtēšanai ir grūti objektivizēt, jo katrs gadījums ir jāvērtē individuāli, jo piemēram, lai novērtētu darba spēju zudumu, ir jāņem vērā arī cietušā profesija un veicamie darba uzdevumi.

Eksperta atzinumam ir jābūt balstītam uz visu apstākļu objektīvu izvērtējumu, ietverot sevī gan situācijas retrospektīvu vērtējumu, gan arī cietušā veselības stāvokļa prognozējošu vērtējumu. Tam ir nepieciešami pietiekami un objektīvi dati par cietušā psihisko un fizisko stāvokli, kriminālo situāciju, slimības, kas radušās galvas traumas rezultātā vai psihisku traucējumu dinamika, bojājumu un traucējumu novērtēšana apskates brīdī ar psihisku traucējumu nākotnes prognozes analīzi. Secinājumi par slimības cēloņiem un attīstību tiek veikti, pamatojoties uz pētījumiem un informācijas analīzes no dažādiem avotiem – anamnēzes; liecinieku liecībām, krimināllietas materiāliem, medicīniskās dokumentācijas; klīniskajiem pētījumiem u.c. Nepieciešamības gadījumā var noteikt atkārtotu tiesu psihiatrisko ekspertīzi pēc ārstniecības kursa pabeigšanas.

Kā jau tika minēts, psihiskie traucējumi cietušajam var tikt nodarīti, gan fiziskas, gan ķīmiskas, gan psihiskas iedarbības rezultātā. Tādēļ, lai noteiktu cēloņsakarību starp personas noziedzīgo rīcību un sekām, nereti nepieciešams noteikt kompleksās ekspertīzes. Tā, piemēram:

- Ja psihiski traucējumi radušies fiziskas vai ķīmiskas (intoksikācijas) iedarbības rezultātā – nosakāma kompleksā tiesu psihiatriskā un tiesu medicīniskā ekspertīze. Tiesu psihiatriskā ekspertīze nosaka psihisko traucējumu cēloņsakarību ar personas rīcību, turpretim tiesu medicīniskā ekspertīze sniedz atbildi uz jautājumu par nodarīto fizisko kaitējumu;
- Ja psihiski traucējumi radušies izvarošanas rezultātā, nosakāma kompleksā tiesu psihiatriskā, tiesu medicīniskā un tiesu psiholoģiskā ekspertīze (<http://jur-exam.com/sudebnaja-psikhiatrija/523-vopros-5.-sudebno-psikhiatricheskaja.html>)

Minēto komplekso ekspertīžu uzskaitījums, protams, nav izsmeļošs, jo viena raksta ietvaros nav iespējams aptvert visas kriminālās situācijas, kurās cietušajam var tikt nodarīti smagi miesas bojājumi psihisku traucējumu veidā. Galvenais šajā situācijā ir pēc iespējas objektīvi un nepārprotami noteikt psihisko traucējumu nozīmīgumu un to saikni ar konkrētas personas vainojamu rīcību.

Bibliogrāfija

1. 15.10.1998. likums "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību" ("LV", 331/332 (1392/1393), 04.11.1998.) [stājas spēkā 05.11.1998.] ar grozījumiem līdz 23.12.2009
2. U.Krastiņš, V.Liholaja, A. Niedre Krimināltiesības; Tiesu nama aģentūra 2001.40.lpp.
3. Уголовное право зарубежных государств, Камерон 2004.
4. Tiesu psihiatriskā ekspertīzes izvērsta medicīnas tehnoloģijas metodes apraksts ;<http://vec.gov.lv/lv/datu-bazes/arstnieciba-izmantojamo-medicinisko-tehnologiju-datu-baze/13-psihiatrijas-un-psihoterapijas-mediciniskie-pakalpojumi/29>
5. Судебно-психиатрическая экспертиза свидетелей и потерпевших;<http://jur-exam.com/sudebnaja-psikhiatrija/523-vopros-5.-sudebno-psikhiatricheskaja.html>